

BioCC
Bio-Competence Center

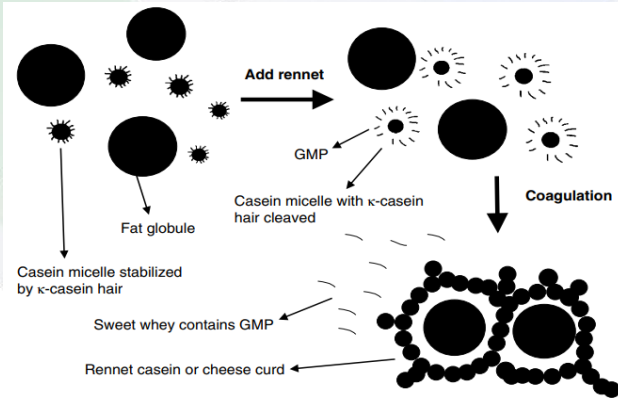
Euroopa Maaelu Arengu
Põllumajandusfond:
Euroopa investeringud
maapiirkondadesse

Hapuvadaku väärindamine

Liis Lutter

EPKK infopäev
„Ressursisäästlik toidutootmine“
24.09.2024

Mis on vadak?

Ensümaatiline koagulatsioon

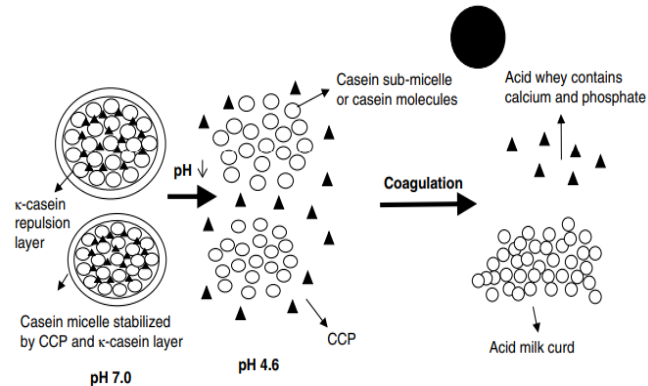

MAGUS vadak
(pH = 6,0-6,5)

1 kg juustu tootmisel tekib 9 L magusat vadakut

PIIM

Happeline koagulatsioon

HAPU vadak
(pH = 3,6-4,5)

1 kg kohupiima tootmisel tekib 4 L haput vadakut

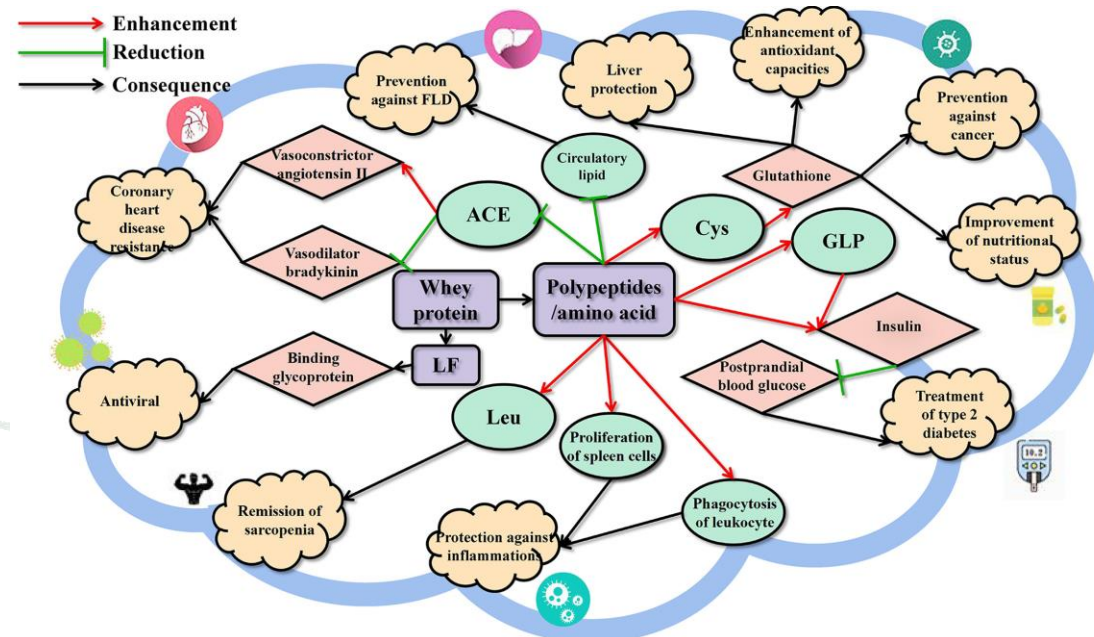
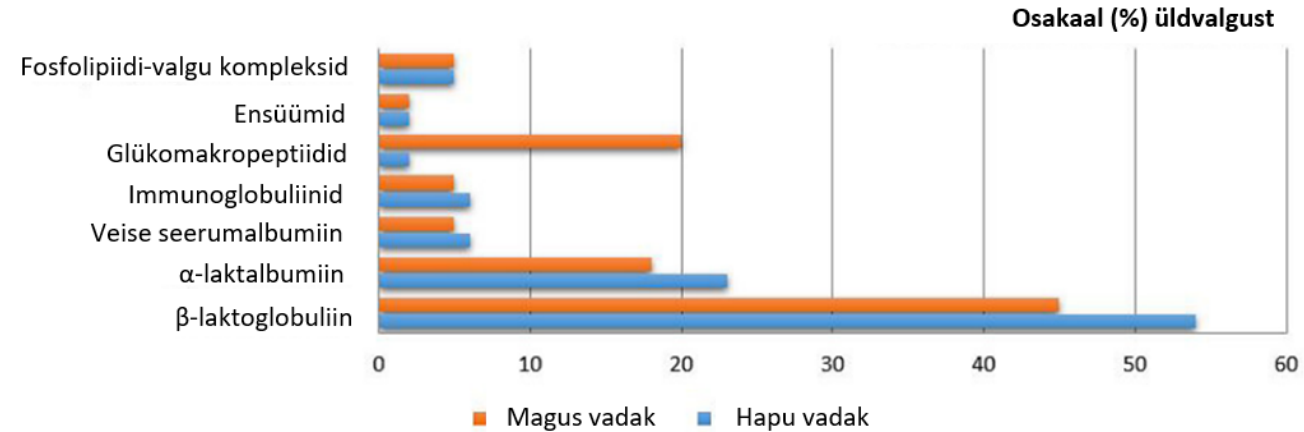
Hapu ja magusa vadaku keemiline koostis

Koostisosa	Magus vadak		Hapu vadak
		g/L	
Kuivaine		63,0-70,0	
Valk (N x 6,37)	6,0-8,0		6,0-7,0
Laktoos	46,0-52,0		44,0-46,0
Rasv	0,2-1,0		0,1-0,5
Kaltsium	0,4-0,6		1,2-1,6
Magneesium	0,08		0,11
Fosfaat	1,0-3,0		2,0-4,5
Tsitraat	1,2-1,7		0,2-1,0
Laktaat	2,0		6,4
Naatrium		0,4-0,5	
Kaalium		1,4-1,6	
Kloriid		1,0-1,2	

Mida kasulikku vadak sisaldab?

50% piimas olevatest toitainetest

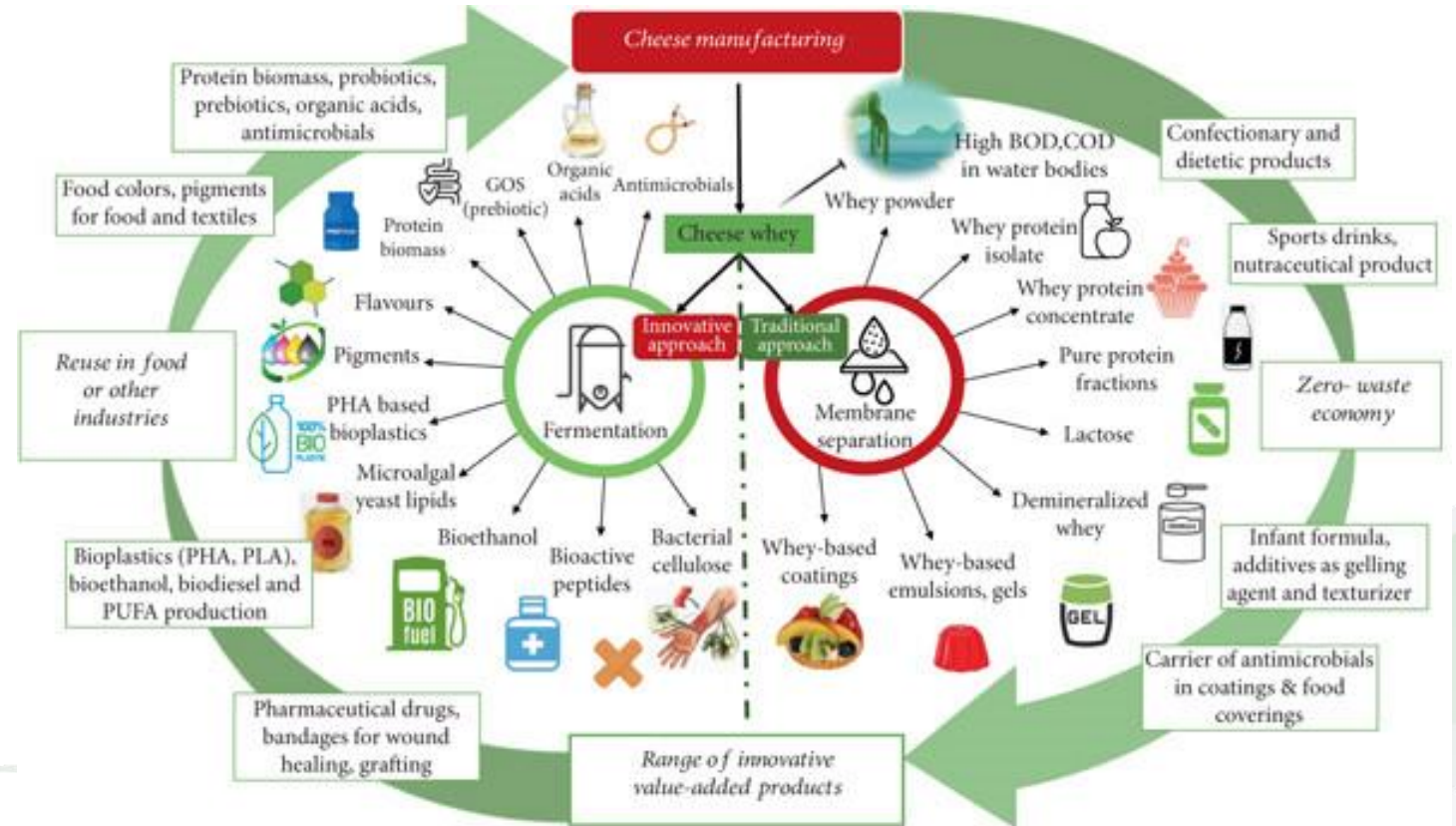
- **Piimasuhkur ehk laktoos**
- **Orgaanilised happed**
- **Mineraalained, vitamiinid (B-rühma)**
- **Vadakuvalgud:** β -laktoglobuliin, α -laktalbumiin, laktoferiin, immuunoglobuliinid, seerumalbumiin
  - Tehno-funktsionaalsed omadused: hea lahustuvus, madal viskoossus, head geelistumise- ja emulgeerivad omadused
  - Positiivne mõju tervisele: antimikroobsed, viirusevastased ja antioksidatiivsed omadused
- **Lipiidid (fosfolipiidid)**
  - Oluline roll närvirakkude arengus, soolebarjääri funktsioonis, kolesterooli imendumises ja lipiidide ainevahetuses
- **Glutatiooni prekursorid** – neutraliseerib vabu radikaale ja toetab immuunsüsteemi

Vadaku väärimdamise võimalused (1)

MINEVIK
Väetis
Loomasööt

**OLEVIK JA
TULEVIK**
Kõrgema
lisandväärtusega
tooted

Vadaku väärindamise võimalused (2)

PUUVILJAPÕHISED JOOGID

- Naturaalsed mahlad
- Looduslikud lõhna- ja maitseained
- Kunstlikud lõhna- ja maitseained

VADAKUJOOGID

KARBONISEERITUD VADAKUJOOGID

- Vadaku permeaat
- Kuumusega deproteiniseeritud vadak

PIIMAPÕHISED JOOGID

Fermenteeritud

- Hapupiim
- Joogijogurt

Fermenteerimata

- Maitsestatud piima-tüüpi
- Piimavabad koostisosad
- Tööstuslikud vadakutooted

ALKOHOOLSED JOOGID

- Õlu
- Vein
- Liköör

Muud vadakutooted: vadakujuustud (ricotta, brunost), vadakuvõi ja -koor

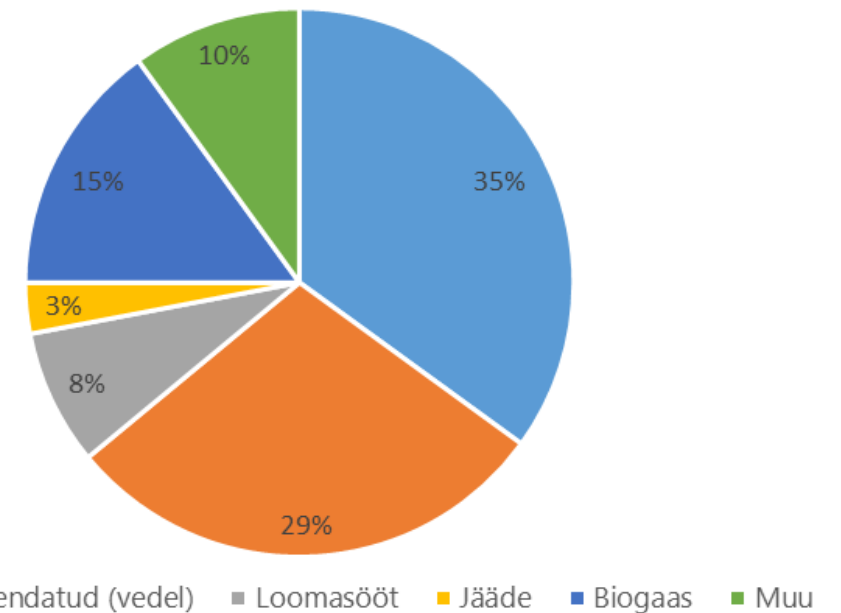

Hapu väärindamise probleematika

- 2020. a tekkis Eestis ca 362 tuhat tonni vadakut
- Kõrge piimhappe ja mineraalainete sisalduse tõttu on hapu vadaku väärindamine probleemaatiline
- Kõrge biokeemiline (35 000 mg O₂/l) ja keemiline hapnikutarve (= > 60 000 mg O₂/l)
- Hapu vadakut kasutatakse loomasöödana, orgaanilise väetisena või biogaasi tootmisel
  - Eesti piimatööstuste tehnoloogiline mahajäävus hapu vadaku väärindamisel
  - Varasemalt on hapu vadakust vadakujoogide valmistamisel (Farmi Basic vadakujoogid, 2009. a)

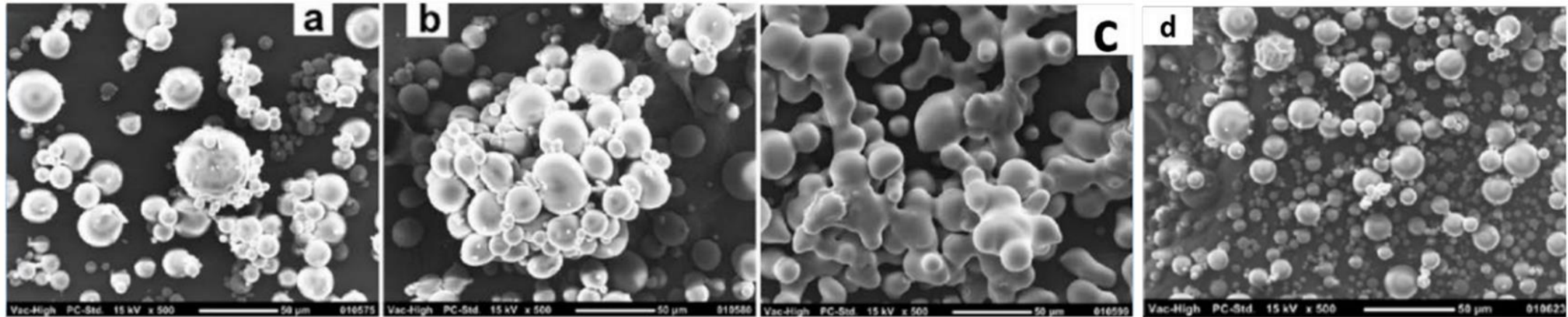

Vadaku kasutamine Eestis

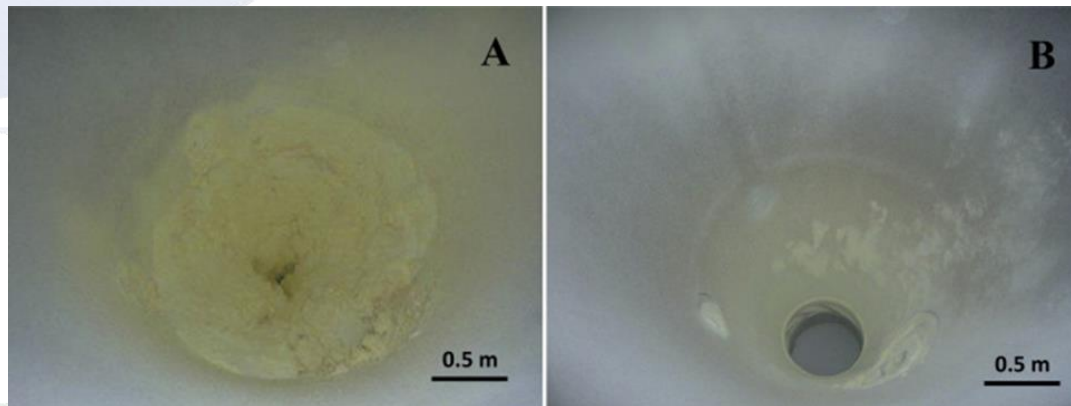

Allikas: Värnik, Neuhaus (Uudsed võimalused Eesti biomajanduse väärtusahelate mitmekesistamiseks ja lisandväärtuse tõstmiseks, 2021)

Vadaku kuivatamine: laktoosi kristalliseerumine

Laktoosipulber: (a) puhas laktoos, (b) laktoos + 1% piimhape, (c) laktoos + 1% piimhape + 0,12% Ca, (d) laktoos + 0,05% piimhape + 0,035% Ca

Laboratoorse kuivatustorni põhi: (A) vadakupulber hapu vadakust, (B) vadakupulber nanaofiltreeritud hapu vadakust

- Hapu vadaku **kõrge piimhappe ja Ca sisaldus mõjutavad laktoosi kristalliseerumist**
- **Piimhape ja Ca alandavad laktoosi klaasistumistemperatuuri**, seega suurem osa laktoosist jääb **amorfesse vormi**, mis põhjustab pulbri kleepumist ja paakumist

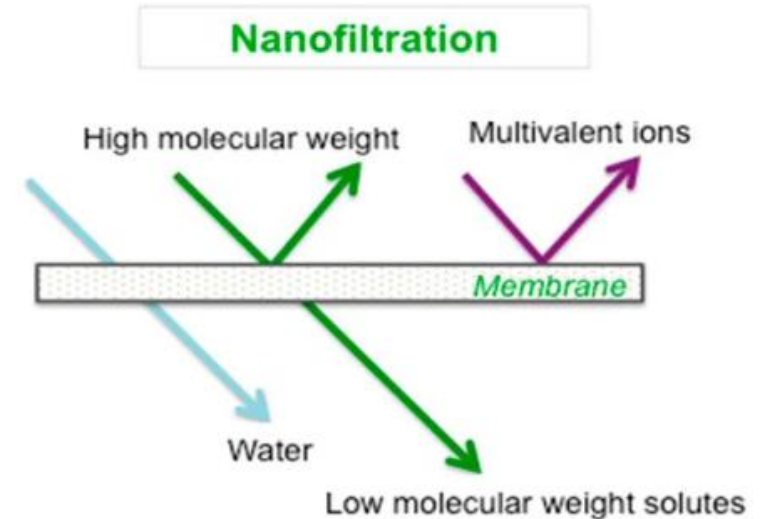
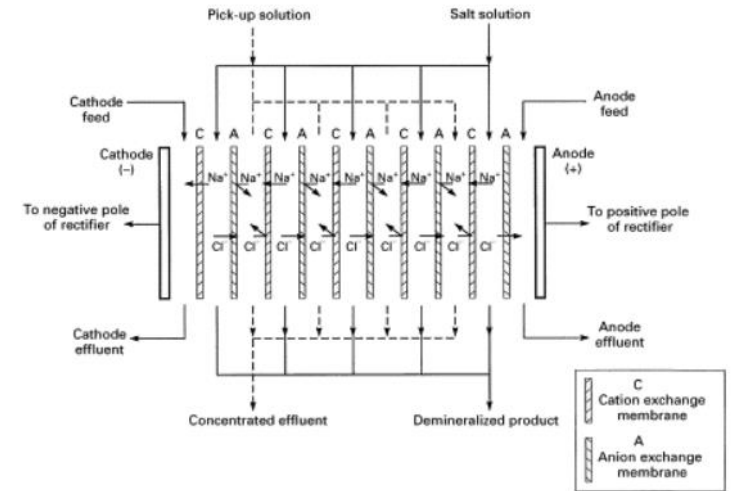

Hapu vadaku töötlemismeetodid

- **Tihendatud jogurti tootmisel vadaku tekkekoguste vähendamine**
  - Mitsellaarse kaseiini kontsentraadi kasutamine
  - Piima ultrafiltreerimine
- **Neutraliseerimine aluselise lahusega**
  - Leelismetallide või leelismuldmetallide hüdroksiid, karbonaadid, tsitraadid, fosfaadid
  - Neutraliseerimine $\text{pH} > 5,0$ (sageli $\text{pH} 6,0-6,5$)
  - Võib mõjutada negatiivselt sensoorseid omadusi
- **Membraantehnoloogiad**
  - Pöördosmoos
  - Nanofiltratsioon
  - Elektrodialüüs
- **Geneetiliselt muundatud mikroorganismide (GMO) kasutamine**

Hapu vadaku töötlemine: demineraliseerimine

- Hapu vadakust 44% laktaatide ja 67% mineraalainete eemaldamine **elektrodialüüsiga** võimaldab seda efektiivselt pihustuskuivatada
  - Sageli kasutatakse elektrodialüüsi kombinatsioonis nanofiltratsiooniga
  - Kasutatakse ka bipolaarsete membraanidega elektrodialüüsi (OH^- ioonid, mis tõstavad vadaku pH-d)
- **Nanofiltratsiooni** võimaldab eemaldada kuni 40% mineraalainetest (piimhappesisaldus langeb ca 30%) hapu vadakust
  - Võimalik kombineerida diafiltratsiooniga/elektrodialüüsiga, parandamaks mineraalainete eemaldamist
- Piimhappe ja laktoosi suhe hapu vadakus $< 0,04$ g/g, piimhappe/kaltsiumi suhe vahemikus 1,5–2 g/g $\rightarrow$ efektiivne pihustuskuivatus
- Palju teadusuuringuid hapu vadaku membraanfiltratsiooni kasutamise eeliste kohta, kuid sageli ei ole eri **meetodite rakendatavust demonstreeritud tööstuslikul skaalal**

GMO kasutamine hapu vadaku töötlemisel

Bioresource Technology 387 (2023) 129594

Contents lists available at ScienceDirect

Bioresource Technology

journal homepage: www.elsevier.com/locate/biortech

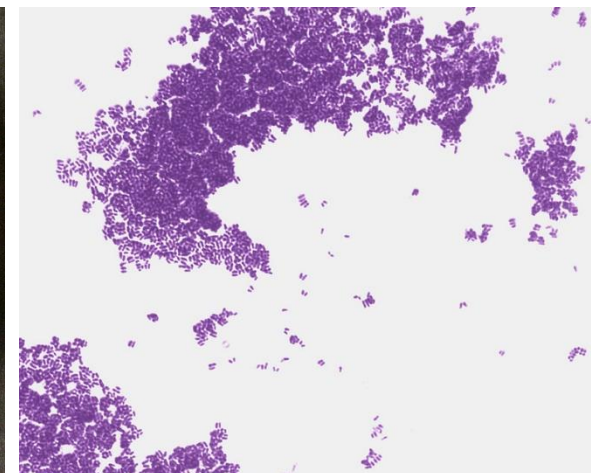
ELSEVIER

Check for updates

Transforming acid whey into a resource by selective removal of lactic acid and galactose using optimized food-grade microorganisms

Ge Zhao^a, Shuangqing Zhao^a, Line Hagner Nielsen^b, Fa Zhou^a, Liuyan Gu^a, Belay Tilahun Tadesse^a, Christian Solem^{a,*}

^a National Food Institute, Technical University of Denmark, DK-2800 Kgs. Lyngby, Denmark
^b DTU Health Tech, Department of Health Technology, Technical University of Denmark, DK-2800 Kgs. Lyngby, Denmark

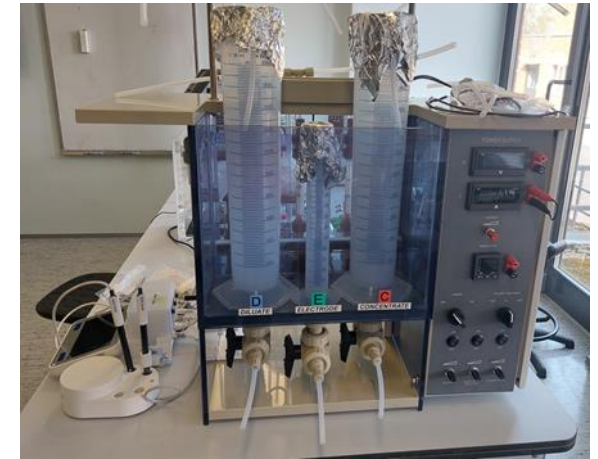
- ***Corynebacterium glutamicum*** mutantne tüvi – kasutab efektiivselt piimhapet süsiniku- ja energiaallikana; ei metaboliseeri laktoosi ega galaktoosi
- ***Lactococcus lactis* subsp. *lactis* biovar *diacetylactis*** mutantne tüvi – laktoosi metabolism on kodeeritud plasmiidiga; metaboliseerib galaktoosi, mille tulemusena tekib lenduv ühend atsetoiin.
- **Vadakupulber oli vähem hügrooskoopsem ja osakeste suurus väiksem** (keskmine osakeste $d=55,8 \mu\text{m}$ GMO töödeldud vadakupulbris vs töötlemata hapu vadakust valmistatud pulbri osakeste $d=154,0 \mu\text{m}$)

**Funktsionaalse laktoosivaba vadakujoogi
mõju tervete vabatahtlike vereproovist
määratavatele tervisenäitajatele**

Pilootuuringu taust

- Pilootuuring oli osa projektist „**Membraantehnoloogiate ja mudelsüsteemide arendamine vadaku efektiivseks väärimiseks ning selles sisalduvate koostisosade sünergistliku mõju tuvastamine inimese metaboolsele tervisele (01.11.2021-31.03.2024)**“
  - **Projekti eesmärk** oli väärimada hapu vadak funktsionaalseteks vadaku jookideks, mil oleks positiivne mõju inimese metaboolsele tervisele
  - Hapu vadaku töötlemisel rakendati neutraliseerimist, membraanfiltratsiooni, ensüümtöötlust
- **Pilootuuringu eesmärk** oli selgitada hapuvadaku baasil loodud funktsionaalse laktoosivaba vadakujoogi ohutus ja talutavus
- Arendatud prototüüp vadaku jook põhines **neutraliseeritud ja demineraliseeritud hapu vadakul**, millele anti funktsionaalsust probiootiliste omadustega baktereid ja kiudainetega.
- Pilootuuringu protokoll kooskõlastati Tartu Ülikooli inimuuringute eetikakomiteega (protokoll nr. 387/T-26, 19.02.2024)

Probiootilise tüved funktsionaalses vadakujoogis

***Lactiplantibacillus plantarum* Inducia®**
(Euroopa patent EP2678419)

Toetab südame-veresoonkonna süsteemi, **vähendades LDL-kolesterooli taset veres**

Toetab antioksüdantide võrgustikku tänu tugevatele **antioksidatiivsetele omadustele ja rakusisesele glutatioonisüsteemile**

Vähendab oksüdeeritud **madala tihedusega lipoproteiini (ox-LDL) taset**

Organismi **loomuliku vastupanuvõime suurendamine** mitmetele sooleinfektsioonide tekitavatele bakteritele

Toitainete parema lõhustamise toetamine kergemini omastatavateks ühenditeks

Soolestiku normaalse mikrobiota tasakaalu säilitamine ja taastamine

Bifidobacterium longum* subsp. *longum* BL1719
(patenditaotlus sisse antud)

Piimapõhises substraadis suurendab **B-rühma vitamiinide kontsentratsiooni**

Piimapõhises hapendatud tootes omab positiivset mõju piima **rasvhappelisele profiilile**, suurendades **DHA** sisaldust 20%.

Omab positiivset mõju **amino- ja sapphapete ainevahetusele**

*Rätsep et al. (2024). A Novel *Bifidobacterium longum* ssp. *longum* Strain with Pleiotropic Effects. <https://doi.org/10.3390/microorganisms12010174>

*Rätsep et al. (2024). Investigation of Effects of Novel *Bifidobacterium longum* ssp. *longum* on Gastrointestinal Microbiota and Blood Serum Parameters in a Conventional Mouse Model. <http://dx.doi.org/10.3390/microorganisms12040840>

Täna kuulamast!

Tänuõnad

Uuringut rahastati Eesti Maaelu Arengukava 2014-2020 meetmest 16.2 "Uute toodete, tavade, protsesside ja tehnoloogiate arendamise toetus".

Euroopa Maaelu Arengu
Põllumajandusfond:
Euroopa investeeringud
maapiirkondadesse